

утврђено чињенично стање може да постоји и када оуд није отклонно противуречности у доказима тако да је доказни материјал остао алтернативан а оуд се одређено погрешно за једну од алтернатива. Таква ситуација може да настане и због противуречних исказа оведока, исказа оптуженог и сведока, противуречних мишљења и налаза вештака, противуречне одбране окривљеног, противуречних исказа саоптужених, непроверене одбране окривљеног. Грешке у фази оцене доказа могу се односити на свако доказно средство и сматра се да су грешке у овој области доказног поступка најчешћи разлог за погрешно или непотпуно утврђено чињенично стање. Сви ови случајеви су пропраћени, што је иначе доста ретко у домаћој теорији кривичнопроцесног права, конкретним случајевима из судске праксе. Из свега наведеног аутор је у виду закључка синтетисао груписање могућих прешака у две основне групе, прешке у области доказног поступка, најчешће код извођења доказа и прешке у одређивању предмета доказивања као и избору релевантних чињеница приликом доношења судских одлука.

Иако готово да нема оистемског или монографског рада из области Кривичног процесног права које се на овај или онај начин не би бавио истином, доказима и сл., овако целовита обрада на једном месту је за сада пионирског карактера. Његова вредност није само у тој оригиналности, већ пре свега, у минуциозној обради и покретању многих општинских процесуалних проблема. Одговори на постављена питања су кохерентно ткиво једног чврсто фундираног теоретског приступа кривичном поступку. Утисак извесне недовршености заправо је његова отвореност и упућивање на нове истраживачке захвате, пре свега оне које се плчу потребе детаљније разраде проблематике укиннутих и преиначених првостепених одлука.

др Зорица Мршевић

Јасминка Хасанбеговић, ПЕРЕЛМАНОВА ПРАВНА ЛОГИКА КАО НОВА РЕТОРИКА, Београд, Истраживачко-издавачки центар ССОС, 1988.

Почетком педесетих година овог века започело је једно занимљиво и значајно духовно збивање. Занимљиво и значајно — свакако. Но, да ли и заиста превратничко и далекосежно за сва она духовна подручја која је захватило, како су се надали и како су веровали његови протагонисти, то се једнозначно не може рећи ни после четири деценије. Али се зацело може тврдити да је оно донело са собом препршт плодних теоријских могућности, да је отворило нове перспективе, довело у питање устаљена и готово канонизиована схватања, једном речју — да је појединим духовним дисциплинама дало новог замаха, унело у њих продуктиван немир и свеж дах. Има нечега чудног и парадоксалног у чињеници што је све то постигнуто на известан неокласичан начин — посезањем за једним древним наслеђем европске културе, његовим обнављањем и оживотворењем у савременој духовној ситуацији.

Реч је о препороду реторике и топице, о подизању вела заборава са једног драгоценог и незаменљивог начина расуђивања до чије је самосвојности био доспео антички дух, пре свега Аристотел, да би га потом нововековни методски рационализам не само потиснуо у други план него, и због своје једнодимензионалне „империјалистичке“ претензије, безмало затро. Један од првих подстицаја том препороду дошао је са тла књижевности, из дела Ернста Роберта Курцијуса о европској литератури и латиноком средњем веку. Тај је импулс био довољно онажан и изазован да убрзо захвати и друга духовна подручја, у првом реду право, етику и политику. Пошто ове три дисциплине традиционално припадају практичкој филозофији, обнова реторике и топице, односно практичког и дијалектичког расуђивања узела је облик истинске ренесансе практичке филозофије уопште или, како се чешће каже, њене

рехабилитације. Нема сумње да је то упадљива одлика и знак препознавања читаве филозофске ситуације последњих неколико деценија.

Истајкнуту улогу у духовном збивању обнове реторике и практичког расуђивања одиграо је Хаим Перелман, Иако његов подухват ни пошто није ограничен само на право, ипак су се његова настојања превасходно и у највећој мери односила на преображај правне теорије и праксе у духу (нове) реторике. Управо је томе посвећен истраживачки интерес и истраживачки рад Јасминке Хасанбеговић. Она је у својој књизи-првенцу с успехом и разумевањем изложила Перелманову правну логику као нову реторику, не догуштајући при том да јој наклоност према Перелмановом делу ма и за трен ублажи или чак спречи критички став према њему — наравно, тамо где је овај био могућан и потребан, тј. где је био довољно образложен, како то и захтева нова реторика. Њен рад је уистину пионирски у нашој савременој правној теорији и филозофији. Пионирски, то овде, поред осталог, значи: онај који крчи пут и тиме упућује на нешто или неког. Својом књигом Ј. Хасанбеговић је нашу правну мисао упутила на једну знамениту и утицајну струју у модерној правној филозофији према којој је свако настројење добродошло осим равнодушности.

Структура књиге о којој је овде реч добро је и зналачки постављена, што већ само по себи поуздано сведочи о високом степену „владања“ проблематиком и предметом истраживања. Пошто је у уводном делу указано на место Перелманове нове реторике у савременој правној теорији и филозофији, као и на њено порекло, у првом делу су размотрене филозофске основе Перелманове правне логике, дат је појам и одређен домен нове реторике, те испрзно приказан њен склоп, почев од циља, преко субјеката, до средстава аргументације. Излагање је брижљиво и поуздано, информативно али и критички интонирано. Читалац има пред собом текст који га сигурном руком уводи у духовни свет нове реторике, уједно га опомињући на њене тешкоће, недоследности, неуспелости и слабе тачке. Младој ауторки свакако треба одати признање на таквом поступку и таквом начину одношења према предмету истраживања.

Разуме се, уводни и први део књиге, ма колико самосталног значаја, ипак имају припремни карактер за оно што је расправљено у другом, средишњем делу књиге. Овај је имао за предмет (и циљ) да Перелманову нову реторику изложи у њеној примени на право. Зато не чуди што је структура овог другог дела аналогна структури првог: где је раније било говора о циљу аргументације, сада је о циљу правне аргументације; где је раније писано о субјектима аргументације, сада се пише о субјектима правне аргументације. Исто важи и за средства аргументације, одн. правне аргументације. Свеу том претходи одређивање једног значајног појма: појма правног расуђивања и његово разграничење од научног, филозофског и моралног расуђивања. После свега, опет, следи вредан покушај реконструкције Перелмановог схватања права, затим приказ реторике појединих правних процеса, да би на крају пажња била усредсређена на нека класична питања правне логике виђена у светлости и из угла нове реторике (правно правило, правне чињенице, правни силогизам). Закључак, јасан и сажет, даје осврт на пређени пут и заокружује читаво излагање.

По традиционалном и (не само код нас) преовлађујућем схватању, право је изразито формално, у себи затворено, целовит и хијерархијски систем норми санкциониран државом, односно државном принудом. И стварање и примена права у знаку су закона и законитости. Правни систем је структурисан тако да су ниже (појединачне) норме у потпуном складу с вишим (општим), па се поштовањем правила формално-логичког закључивања увек и без тешкоћа може утврдити истина и решити сваки конкретан случај. За ово легалистичко-рационалистичко гледиште о праву, гледиште које је у својој основи и то својој суштини епистемичко, право је то извесности, нужности и могућности доказивања.

Нова реторика Хаима Перелмана и на њој заснована правна логика, у чијем је средишту правно расуђивање, не само да ограничава такво схватање права него га коренито доводи у питање, заправо дефинитивно одбацује. Слика о праву се из темеља мења. Посегнувши за наслеђем класичне реторике, готово сасвим заборављене, Перелман је уверљиво показао, а Ј. Хасанбеговић упечатљиво потврдила, да је право превасходно подручје праксе, тј. одлука и вредности, те да се ту на оваком кораку, чак и тамо где то није видљиво на први поглед, сусрећемо с аргументацијом, с оцењивањем, с вредносним испитивањем. Стога за живот права, за његово стваралачку улогу, за остварење вредности које оно штити, не може бити меродавна правна логика као формална логика, са правним силогизмом као искључивим логичким оруђем. Њу замењује правно расуђивање које нема посла с оним што је нужно и истинито, већ с оним што је вероватно, проблемско, што је дијалектичко, што подлеже образлагању, уверавању, наговарању.

Књига Јасминке Хасанбеговић се придружује Перелмановој борби против неприкосновене владавине формално-логичке *Истине* у праву, а за достојанство *Вероватног*. Она тиме подржава демократску основу и демократски омер нове реторике јер се саглашава с њеном идејом-водиљом: насиље није аргумент. Она се на тај начин залаже за плурализам, филозофски и политички, као и за незаобилазне тековине правне цивилизације. Отуда књизи Ј. Хасанбеговић треба пожелети плодан утицај на нашу правну свест, толико оптерећену и замућену ауторитаризмом и монизмом. Није претерано ако се каже да она, посматрана у контексту наше правне мисли и правне праксе, представља изазован пледоаје за једно друштво виђење права, правности, правне стварности, правног живота уопште.

Вредност овог рада и општи повољан утисак који он оставља не умањују ни местимични пропусти, недоречености и неуједначености. Тако, рецимо, ауторка као да не води рачуна о разлици између разума и ума (упор. стр. 32—33). На једној другој разлици, међутим, она упадљиво инсистира, на разлици између историје и повести, настојећи да је учини методски продуктивном за подручје права. Та намера заслужује не само пажњу него и изричиту подршку. На жалост, ауторка се није ближе и црковно упустила у само одређење разлике између историјског и повесног у праву, мада се може наслутити у ком би правцу то разликовање било извршено. Да је то учинила, свакако би се избегао утисак да се историјско и повесно, ма колико се разликовали, понегде изједначавају (нпр., на стр. 232, где се каже да „вредност једног правног поретка не може бити логички, већ само историјски, повесно утемељена“, или на стр. 238, где се употребљава израз „историја као повест“). А да се тој разлици придаје крупан значај, несумњиво потврђује последња реченица књиге: „Залог се историја разликује од повести — иначе се о тековинама цивилизације не би могло говорити“ (стр. 238). Што се пропусти тиче, може се приметити да је разматрање о судијском расуђивању, одн. судској реторички као обрасцу правног расуђивања (стр. 177—200) било лепа али неискоришћена прилика да се осветли однос према школи слободних права за коју судија и судијска делатност, као што је знано, такође имају средишњи значај.

Гледано у целини, књига Јасминке Хасанбеговић — у тој нема сумње — врло је значајан прилог нашој, ипак не баш богатој и разноврсној правној теорији и филозофији. Она је узоран истраживачки рад, писан зналачки, с близином али и дистанцом према новој реторички, утицајној струји у савременој правној филозофији, особито правној логици и методологији. Јасминка Хасанбеговић није успукунула пред великим изазовом деструкције истине у праву, коју нуди и заговара Хаим Перелман. То је сигуран показатељ њене интелектуалне одважности. Она се нашла пред великим задатком, али га је уметно остварила. Ако њена књига буде одиграла улогу сразмерну својој вредности, онда ће наша правна мисао и правна пракса бити приметно унапређене.

Данило Н. Баста